

Морозова Ганна
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фінансів
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
м. Харків, Україна

Anna Morozova
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Associate Professor of Finance
Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaeva
Kharkiv, Ukraine

АНАЛІЗ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА РІВНЕМ ЇХ ПРИБУТКОВОСТІ

ANALYSIS OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES BY THE LEVEL OF THEIR PROFITABILITY

В умовах сьогодення пріоритетним напрямом економічної політики держави має бути по-перше, економічне зростання суб'єктів підприємництва, по-друге, підтримка стабільності. Рівень безпеки аграрного сектора і інших секторів вказує на стабільний розвиток національної економіки. Стійкість до зовнішніх і внутрішніх загроз та небезпек, здатність забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів та сталого розвитку фінансової системи України – це все характеризує фінансову безпеку суб'єктів аграрного підприємництва.

Сільськогосподарські підприємства змушені функціонувати в умовах непередбачуваності та невизначеності. Насамперед, це зумовлено нестабільністю інфраструктури аграрних ринків, диспаритетом цін, залежністю виробництва від природних умов, що робить його ризиковим. Також істотними характеристиками діяльності виробників продукції є обмеженість землі як основного фактора виробництва, сезонний характер виробництва. Все це обумовлює необхідність формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Враховуючи вищезазначене, поняття «економічна безпека сільськогосподарського підприємства» пропонується розглядати як такий стан підприємства, що характеризується стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, їх здатністю забезпечувати реалізацію власних економічних інтересів, ефективно функціонувати та розвиватися в умовах невизначеності та господарських ризиків.

Найважливішим компонентом економічної безпеки суб'єктів господарювання є фінансова складова, яку слід досліджувати як матеріальну основу всіх інших складових. Спроможність пристосуватися до змін зовнішнього середовища та адаптуватися до наявного ринкового механізму характеризують фінансові результати та фінансовий стан підприємства. Поточний рівень забезпечення економічної безпеки за фінансовою складовою оцінюється на підставі аналізу і оцінювання результатів здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства та відображає забезпеченість підприємства власними фінансовими ресурсами.

Отже, можемо констатувати, що від рівня фінансової безпеки буде залежати ефективність функціонування соціально-економічного механізму сільськогосподарських підприємств, забезпечення роботою його працівників, а також рівень та умови їх життя.

На наш погляд специфічні особливості сільського господарства, як галузі, вимагають окремого підходу. Враховуючи дослідження існуючого категорійно-понятійного апарату щодо сутності фінансової безпеки підприємств, вважаємо, що фінансова безпека сільськогосподарських підприємств, як складова економічної безпеки, являє собою відтворювальний рівень їх фінансового забезпечення. У розгорнутому вигляді дане

визначення можна представити наступним чином: фінансово-економічна безпека сільськогосподарських підприємств – це система фінансового захисту життєво необхідних інтересів підприємств за рахунок розширення рівня фінансового забезпечення суб'єктів господарювання та зниження рівня негативного впливу дестабілізуючих факторів, що досягається шляхом впливу фінансових важелів та інструментів на покращення економічних відносин у межах дії фінансового механізму для забезпечення фінансових пропорцій розвитку підприємств.

Чинники, що формують рівень економічної безпеки підприємства, різноманітні і у кожній галузі виробництва мають свою специфіку. Розглядаючи сільськогосподарське підприємство, як самостійний господарюючий суб'єкт, насамперед, слід відзначити, що його діяльність носить ризиковий характер. Управлінські рішення з питань забезпечення та постійного підвищення результативності їх функціонування, що приймаються керівниками підприємств, завжди пов'язані з ризиком їх невиконання. У сільськогосподарських підприємствах ризик виникає на всіх стадіях господарського процесу.

Крім того, сільське господарство, на відміну від інших галузей національного господарства, має своєрідну причину появи невизначеності – природні чинники, від яких залежать кінцеві наслідки господарювання. Тому для досягнення належного рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання необхідно враховувати весь спектр факторів, від яких залежить ефективність функціонування підприємства в умовах жорсткої конкуренції.

Нині кожне підприємство, що реалізує господарську діяльність, має розпоряджатися підручними фінансовими ресурсами, витрачаючи їх на виробництво продукції, самотужки фінансувати напрями своїх витрат, з метою отримання кінцевого результату – прибутку. Ось чому важливо дослідити механізм формування фінансових результатів сільськогосподарських підприємств та методичні підходи до проведення їх аналізу.

Прибуток вважається однією з найнеоднозначніших категорій, оскільки різноманітні напрями інтересів, які він відображає, обумовлюють складність визначення цього поняття. Аналіз існуючих дефініцій прибутку в економічній літературі показує, що на даний час не існує єдиної точки зору для визначення даної економічної категорії, проте можна зробити висновок, що дані поняття мають подібні риси:

1. Прибуток частіше за все визначають як різницю між валовим доходом і валовими витратами. З точки зору бухгалтера, до витрат зараховують явні грошові витрати. З визначенням валового доходу немає проблем, бо всі знають, що це добуток кількості реалізованої продукції та ціни одиниці товару.

2. Прибуток – це один із вагомих показників фінансових результатів господарської діяльності підприємства.

3. Подібною ознакою також є визнання деяких економістів джерелом прибутку творчої діяльності.

У свою чергу, прибутковість підприємства є найважливішим показником його розвитку, оскільки за відсутності стратегічних напрямів розвитку та належного рівня прибутковості підприємства можуть поступово втрачати ліквідність і зрештою банкрутувати [1].

Питання прибутковості підприємства підіймається у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Єдиного підходу до аналізу прибутковості, серед економістів, на жаль, поки що не сформовано, однак прийнято вважати, що прибутковість – це перевищення доходу над здійсненими витратами, в розмірі достатньому для ефективного подальшого

функціонування. Тобто під прибутковістю слід розуміти стійке економічне явище, що проявляється як засвідчена здатність підприємства генерувати позитивний фінансовий результат від здійснення основної і всієї господарської діяльності. Це показник, який характеризує ефективність діяльності підприємства з точки

зору здатності його приносити прибуток та забезпечувати ефективне відтворення використаних ресурсів [2].

Економічна доцільність розвитку та функціонування сільськогосподарських підприємств визначається їх результативністю. На сьогодні питання формування фінансових результатів набувають актуальності, і це спричинює необхідність фундаментального вивчення прогресивного досвіду, пошуку напрямків. удосконалення обліку, контролю та аналізу. Основне значення фінансових результатів полягає в тому, що вони позитивно впливають на інвестиційну привабливість галузі та підприємств, їх ділову активність, забезпечують зміцнення бюджету країни, тощо.

Всі виробничі відносини, у сучасних умовах, знаходять своє відображення у фінансових результатах, до того ж, окремі необхідні види ресурсів сільськогосподарські підприємства можуть отримати, якщо вони мають достатню кількість фінансових ресурсів. А також, від стану, динаміки та будови фінансового забезпечення підприємств залежать потенційні можливості їх розвитку.

Позитивні фінансові результати для сільськогосподарських підприємств є запорукою їх фінансово-економічної безпеки. Саме вони є ґрунтовною економічною категорією та основним вимірником ефективності роботи підприємства. Об'єктивне та достовірне визначення фінансових результатів, особливо в галузі сільського господарства, завжди було предметом наукових дискусій як серед науковців, так і серед практиків (табл. 1).

Таблиця 1

Фінансові результати до оподаткування підприємств
за видами економічної діяльності в Україні, млн грн

Показники	Роки					Відхилення 2019/2015, (+,-)
	2015	2016	2017	2018	2019	
Фінансові результати до оподаткування, всього	348471,7	69887,8	236952,1	369212,3	613044,0	264572
Сільське, лісове та рибне господарство	103137,6	91109,5	69344,1	71478,5	94041,4	-9096,2
Промисловість	-181360,9	-7569,6	87461,7	154138,2	166753,2	348114
Будівництво	-25074,1	-9342,9	-3535,8	6433,9	15974,8	41048,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів	-80654,3	7277,0	39296,3	86290,5	129113,3	209768
Транспорт, складське господарство	-13921,8	12819,7	-16532,6	-22661,6	14414,8	28336,6
Фінансова та страхова діяльність	-8516,4	431,0	18280,2	24750,0	17520,8	26037,2

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України . – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

За інформацією Державної служби статистики України фінансовий результат до оподаткування підприємств України за всіма видами економічної діяльності має позитивне значення, яке впродовж 2015-2019 рр. збільшилось майже вдвічі і станом на кінець 2019 р. становило 613044,0 млн. грн. До того ж, за останній рік всі, без винятку, досліджувані сфери діяльності були прибутковими. Але, якщо аналізувати динаміку фінансових результатів в розрізі за основними видами діяльності, то на початку досліджуваного періоду збитковими були такі галузі, як промисловість, будівництво, оптова та роздрібна торгівля, транспорт, фінансова та страхова діяльність. В той же час відмітимо, що промислові підприємства вийшли на прибутковий рівень починаючи з 2017 р., будівельні – з 2018 р., торговельні та підприємства фінансової та страхової сфери – з 2016 р. Подолавши поріг збитковості, підприємства вищезазначених галузей щороку наращували суми отриманих прибутків. А

транспортна галузь та складське господарство України не відрізняються стабільністю, бо мають щорічні коливання фінансових результатів своєї діяльності.

У галузі сільського, лісового та рибного господарства фінансовий результат мав позитивне значення протягом всього періоду дослідження. І хоча до 2017 р. було зафіксовано щорічне зменшення сум фінансових результатів до оподаткування по даній сфері, то за останні 2 роки вони значно підвищились, подолавши навіть рівень 2016 р.

Отож, як свідчать вищенаведені дані, у різні періоди дослідження та по різних галузях виробництва мають місце коливання фінансових результатів діяльності підприємств. Усі ці зміни прибутковості (збитковості) були спричинені багатьма факторами (економічною ситуацією в країні, політичним станом, якістю продукції (робіт, послуг), величиною собівартості продукції, обсягами виробництва, погодними умовами тощо).

Про те, що галузь сільського господарства, в основному, є прибутковою, свідчить також аналіз структури сільськогосподарських підприємств України за критерієм одержаного фінансового результату (табл. 2).

Таблиця 2

Фінансові результати до оподаткування
сільськогосподарських підприємств України

Показники	Роки					Відхилення 2019/2014, (+,-)
	2015	2016	2017	2018	2019	
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	103137,6	91109,5	69344,1	71478,5	94041,4	-9096,2
Підприємства, які одержали прибуток до оподаткування						
у відсотках до загальної кількості	88,5	87,8	86,2	86,3	83,1	-5,4
фінансовий результат, млн грн	128880,2	103942,2	89876,7	94402,3	116561,3	-12318,9
Підприємства, які одержали збиток до оподаткування						
у відсотках до загальної кількості	11,5	12,2	13,8	13,7	16,9	5,4
фінансовий результат, млн грн	25742,6	12832,7	20532,6	22923,8	22519,9	-3222,7

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України . – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Так, у 2019 році питома вага сільськогосподарських підприємств, які спрацювали прибутково становила 83,1 %, тоді як доля збиткових підприємств була лише 16,9 %. І хоча частка прибуткових сільськогосподарських підприємств протягом досліджуваного періоду щороку знижувалась (до 83,1 % в 2019 р. проти 88,5 % в 2015 р.), проте все одно залишалась на досить високому рівні. Відповідно за п'ять років дослідження на 5,4 % збільшилась питома вага збиткових підприємств в даній галузі.

Щодо загальної суми фінансового результату до оподаткування, який отримали прибуткові сільськогосподарські підприємства, то на кінець 2019 р. вона становила 116561,3 млн. грн., що на 12318,9 млн. грн. менше, ніж в 2015 р. Водночас, зменшилась за досліджуваний період і загальна сума збитків – на 3222,7 млн. грн., що не може не розцінюватися, як позитивний факт.

Отже, в умовах ринкової економіки від прибуткової роботи сільськогосподарських підприємств буде залежати їх життєздатність, можливість забезпечувати інтереси інвесторів, конкурувати з іншими суб'єктами господарювання. Прибутковість підприємства передбачає отримання прибутку та забезпечення певного його рівня відносно вкладеного капіталу, отриманих доходів чи здійснених витрат. Проте оцінити прибутковість підприємства лише за

показником прибутку дуже важко, оскільки він не враховує масштаби підприємства. Тому для аналізу прибутковості сільськогосподарських підприємств України нами був розрахований відносний показник рентабельності як всієї діяльності підприємств, так і операційної, в основу розрахунку якого було покладено суму чистого прибутку (збитку) (табл. 3).

Таблиця 3

Основні показники діяльності
сільськогосподарських підприємств України

Показники	Роки					Відхилення 2019/2015, (+,-)
	2015	2016	2017	2018	2019	
Чистий прибуток (збиток), млн грн	101912,2	89816,3	68276,8	70461,8	90167,0	-11745,2
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	30,4	25,6	16,5	14,2	16,1	-14,3
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	43,0	33,6	23,2	18,9	19,3	-23,7

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України . –
Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Здійснивши дослідження рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств України за 2015-2019 рр., як важливого напрямку фінансової їх діагностики, слід відмітити, що включно по 2018 р. спостерігалось щорічне зниження даного показника - до 14,2 %. І хоча за останній рік було зафіксовано підвищення досліджуваного показника до 16,1 %, проте даний рівень залишається відносно низьким.

Констатуємо, що рівень рентабельності операційної діяльності, як основного виду діяльності сільськогосподарських підприємств України, мав аналогічну закономірність зміни і на кінець 2019 р. становив 19,3 %, що на 23,7 % менше, порівняно з 2015 р. Зазначені тенденції зміни рівня рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств певною мірою пояснюються досягнутим рівнем рентабельності основних видів продукції, яку вирощують і реалізують сільгосптоваровиробники (табл. 4).

Таблиця 4

Рівень рентабельності продукції сільського господарства
у сільськогосподарських підприємствах України, %

Показники	Роки					Відхилення 2019/2015, (+,-)
	2015	2016	2017	2018	2019	
Зернові та зернобобові культури	42,6	37,8	25,0	24,7	11,8	-30,8
Соняшник	78,4	61,9	41,3	32,5	23,5	-54,9
Цукрові буряки	27,7	24,6	12,4	-11,4	-15,4	-43,1
Культури овочеві	32,0	15,3	9,9	13,3	2,8	-29,2
Картопля	24,6	0,6	10,0	6,8	15,4	-9,2
Молоко	12,7	18,6	26,9	16,1	20,6	7,9
ВРХ на м'ясо	-16,9	-23,2	3,4	-17,7	-27,1	-10,2
Свині на м'ясо	12,6	-4,1	3,5	6,9	4,7	-7,9
Вівці та кози на м'ясо	-26,6	-31,5	-39,6	-16,9	-39,7	-13,1
Птиця на м'ясо	-5,4	3,4	7,0	5,7	-3,7	1,7
Яйця	60,9	0,5	-9,0	5,4	-23,5	-84,4

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України . –
Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Досліджуючи рівень рентабельності продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах України, слід зазначити, що за аналізований період

вона знизилась по всім видам продукції, крім молока та птиці на м'ясо. Відповідно по молоку рівень рентабельності підвищився на 7,9 % і станом на кінець 2019 р. становив 20,6 %, а по птиці на м'ясо в 2019 р. була зафіксована збитковість виробництва даного виду продукції на рівні 3,7 %, що, в свою чергу на 1,7% більше, ніж в 2015 р.

За даний період часу найбільше рентабельність виробництва знизилась по соняшнику – на 54,9 %, зерновим та зернобобовим культурам – на 30,8 % та овочевим культурам – на 29,2 %. Але тим не менш виробництво даних видів продукції на кінець 2019 р. залишається хоча і на низькому, але на рентабельному рівні – 23,5, 11,8, 2,8 % відповідно. В той час, як виробництво цукрових буряків із рентабельного рівня в 2015 р. (27,7 %) перейшло в збитковий -15,4 % в 2019 р. Традиційно збитковим протягом всього періоду дослідження залишається вирощування ВРХ, овець та кіз на м'ясо. При цьому відмітимо, що на кінець 2019 р. було зафіксовано максимально низький рівень збитковості по зазначеним видам продукції за весь досліджуваний період – 27,1 та 39,7 % відповідно. Відносно виробництва яєць, то по даній галузі ситуація щодо її рентабельності не відрізнялась стабільністю, а за останній рік дослідження взагалі суттєво погіршилась і, як наслідок, рівень збитковості виробництва яєць взагалі був критично низьким -23,5 %.

Враховуючи ситуацію, що склалась, на нашу думку, аналіз фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств є важливим засобом прийняття ефективних управлінських рішень та зміцнення фінансово-економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Здійснення якісного аналізу фінансових результатів надає відповіді на питання, що пов'язані з вирішенням проблем стосовно поліпшення ефективності діяльності та забезпечення конкурентоспроможності підприємства на ринку. Розгляд можливостей практичного втілення методичних підходів до оцінки фінансово-економічної безпеки сільськогосподарських підприємств за рівнем їх прибутковості надає підґрунтя для їх правильного вибору та ефективного застосування.

Перелік використаних джерел:

1. Антонюк Р.Р. Прибутковість сільськогосподарських підприємств: природа категорії / Р.Р. Антонюк // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства – 2012. – № 126. – С. 12-19.
2. Гречко А. В. Дослідження факторів впливу на прибутковість підприємства та пошук резервів збільшення прибутку [Електронний ресурс] / А. В. Гречко, О. М. Мельнікова // Ефективна економіка: фахове видання. – 2017. – № 11. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5862>
3. Кучер Л.Ю. Науково-теоретичні підходи до інтерпретації дефініції «прибутковість» / Л.Ю. Кучер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_99/06.pdf